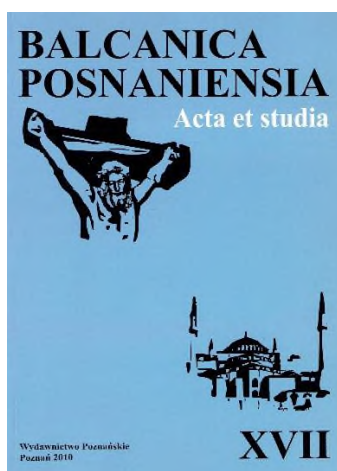

Chmielewska Danuta, *Próby współpracy Polski z kemalistowską Turcją w okresie Ententy Bałkańskiej*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2010, t. 17, s. 59–66.

<https://doi.org/10.14746/bp.2010.17.5>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52457>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

PRÓBY WSPÓŁPRACY POLSKI Z KEMALISTOWSKĄ TURCJĄ W OKRESIE ENTENTY BAŁKAŃSKIEJ

DANUTA CHMIELOWSKA

Abstract. Danuta Chmielowska, *Próby współpracy Polski z kemalistowską Turcją w okresie Ententy Bałkańskiej* (*Attempts at Poland's Cooperation with the Kemalian Turkey in the Balkan Entente Period*).

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia. XVII, Poznań 2010. Wydawnictwo Poznańskie, pp. 59-65, ISBN 978-83-7177-650-2, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Danuta Chmielowska, Wydział Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, Warszawa, Polska – Poland.

Gdy przyszedł Naczelnik Państwa Polskiego Józef Piłsudski kształtował swoją wizję polityczną, mającą doprowadzić do odzyskania przez Polskę niepodległości, z dużą uwagą planował polityczno-gospodarcze zbliżenie prowadzące do dalszej szerszej współpracy z młodą Republiką Turecką. Sięgając do tradycji polsko-tureckiego sąsiedztwa, od końca XV w. aż po dobę rozbiorów Rzeczypospolitej, pragnął w oparciu o przyjazne aspekty historycznej spuścizny nawiązać bliskie stosunki z kemalistowskim rządem. Jednak władze Polski odrodzonej nie do końca zdawały sobie sprawę że nowa Republika Turecka nie życzyła sobie zadrażnień polityczno-gospodarczych z Republiką Weimarską i bolszewickim ZSRR. W opinii trzeźwych polityków kemalistowskich istniały obawy, że bliższe więzi z odrodzoną Polską, stojącą na pozycjach niewygasłej wrogości i obawy przed polityką Berlina i Moskwy, mogą utrudnić nie tylko plany modernizacji Turcji, ale wręcz stać w sprzeczności z turecką racją stanu zorientowaną na pomoc Niemiec i ZSRR w dziele budowy nowoczesnej i laickiej Turcji.

Zwycięska wojna wyzwolenicza 1919-1922 i upadek dynastii osmańskiej (1922) spowodowały powstanie nowej Turcji oraz całkowitą zmianę jej polityki zagranicznej¹ i wewnętrznej, gdyż doszło do wiekopomnych, głębokich przemian. Dnia 29 października 1923 r. proklamowano Republikę Turecką, nastąpiła modernizacja i europeizacja państwa, m.in. zmiana obyczajowości, prawa i stosunku do religii.

¹ D. Chmielowska, *Polsko-tureckie stosunki dyplomatyczne w okresie międzywojennym*, Warszawa 2006, s. 9, 171-186.

Dotychczasowy światopogląd muzułmański przewycięzano szeregiem reform świeckich w oświacie, życiu codziennym, obyczajach, języku, prawie, religii oraz wychowaniu dla poszanowania pracy produkcyjnej w laickim państwie, wdrażającym społeczno-gospodarczy etatyzm. W wielu kołach przyjęto proklamację republiki z zadowoleniem, jako początek nowej ery, przy zakamuflowanym sprzeciwie konserwatywnych organizacji religijnych, niezadowolonych z utraty dotychczasowej pozycji w państwie. Wyrażano niepokój, uważając, że nastąpi zamiana rządów sułtana na samowładztwo Mustafy Kemala (pierwszego prezydenta, 1923-1938). Postronni obserwatorzy jednak szybko zrozumieli, że reformy Mustafy Kemala Paszy umocniły młodą państwowość turecką i przyczyniły się do pozytywnej zmiany wizerunku Turków na arenie międzynarodowej. Pomocna w tym była wcześniejsza polityczna decyzja zniesienia sułtanatu i propozycja przekazania władzy przedstawicielom narodu. Już w lipcu 1920 r. Mustafa Kemal Pasza oświadczył w Zgromadzeniu Narodowym w Ankarze: „Sądzę, że podstawowa rzeczywistość naszego życia wykazała, iż generalną tendencją narodu jest ruch ludowy i rządy ludu. Oznacza to przejście rządów w ręce ludu”. Miesiąc później powiedział ponownie: „Nasz pogląd, którego istotą jest ruch ludowy, oznacza, że siła, władza, suwerenność i administracja winny być oddane bezpośrednio w ręce ludu i powinny być w tych rękach utrzymane”². Jednocześnie rozpoczęto prace nad problemami konstytucyjnymi. Dnia 20 stycznia 1921 r. wspomniane Wielkie Zgromadzenie Narodowe przeprowadziło *Ustawę o podstawowej organizacji państwa* w następującym sformułowaniu:

Suwerenność należy bez żadnych zastrzeżeń i warunków do narodu; system administracyjny opiera się na zasadzie, iż lud osobiście i efektywnie kieruje swym własnym losem³.

Sprawa jednak nie była prosta. Przeciwwstawienie się rzeszom zwolenników byłego sułtana, na czele z wielkim wezyrem i wielkim müftim (znawca prawa muzułmańskiego i islamu) było śmiałym społecznym wyzwaniem, ponieważ poważna część społeczeństwa tureckiego, zwłaszcza na prowincji, nadal była lojalna wobec dotychczasowej tradycji osmańskiej, reprezentowanej przez liczne kręgi konserwatystów. Uważano, że obalenie instytucji sułtanatu i kalifatu oraz wprowadzenie czegoś o innym charakterze na jej miejsce doprowadzi do upadku i klęski powagi państwa. Jednak Mustafa Kemal podjął właściwe decyzje, wyrosłe z analizy ówczesnej sytuacji wewnętrznej Turcji na tle jej międzynarodowego położenia w nowych granicach etnicznych. W tym kontekście sułtanat i kalifat były sprzeczne z kemalistowską racją stanu i już nie odpowiadały warunkom budowy świeckiego i narodowego państwa tureckiego. Rezolucja Wielkiego Zgromadzenia Narodowego w Ankarze z 11 listopada 1922 r. stanowiła:

² Por. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, t. I, Ankara 1945, s. 87, 97-98.

³ Dalsze artykuły ustalały pozycję Wielkiego Zgromadzenia Narodowego w Ankarze, które miało być jedynym rzeczywistym przedstawicielem ludu, a w rękach jego znajdować się miała władza ustawodawcza i wykonawcza. Por. B. Lewis, *Narodziny nowoczesnej Turcji*, Warszawa 1972, s. 307.

1. Lud turecki uważa, że forma rządu w Stambule oparta na suwerenności jednej osoby przestała istnieć 16 III 1920 r. i przeszła już do historii.

2. Zgromadzenie utrzymuje urząd kalifa i wybiera [na ten urząd] takiego członka domu Osmanów, który byłby tak pod względem wiedzy, jak i charakteru najbardziej wartościowy i odpowiedni⁴.

Tak więc narastał problem kalifatu i kalifa jako instytucji związanych z przeszłością i islamem. Ponieważ obawiano się wstrzymywania wprowadzanych reform, m.in. oświatowych, 3 marca 1924 r. podczas sesji Wielkiego Zgromadzenia Narodowego postanowiono złożyć z urzędu kalifa Abdülmecida, znieść kalifat i skazać na banicję wszystkich członków rodu osmańskiego z terytorium Turcji⁵. Likwidując kalifat, pierwszy prezydent Republiki Tureckiej dokonał zdecydowanego ataku na ortodoksyjnych muzułmanów. Tradycyjne państwo muzułmańskie było w teorii i powszechnym pojęciu teokracją, w której Bóg był jedynym prawowitym źródłem władzy, a suweren jego namiestnikiem na ziemi. Władza była oficjalnym „credo” ustanowionego porządku publicznego i społecznego. To samo święte prawo, pochodzące z tego samego źródła i administrowane przez to samo sądownictwo, obejmowało przepisy cywilne, karne i konstytucyjne, jak również rytualne i doktrynalne. Władca był najwyższym wcieleniem świętego prawa, które stanowiło jego główne oparcie. Ulemowie (duchowni muzułmańscy) byli uprawnionymi obrońcami i przedstawicielami szariat (prawa muzułmańskiego). Wielka część instytucji oświatowych była pod ich kontrolą. W ustawodawstwie odnoszącym się do spraw rodzinnych i osobistych dominowały przepisy szariat. Od czasu zniesienia sułtanatu i wszystkich innych instytucji tamtego okresu ulemowie pozostali jedyną siłą w społeczeństwie, zwartą, zorganizowaną i cieszącą się autorytetem, zdolną rzucić wyzwanie nowej władzy. Zniesieniu kalifatu towarzyszyła likwidacja instytucji wielkiego müftiego i Ministerstwa ds. Szariat, a także zamknięcie szkół religijnych.

Nastąpiło całkowite oddzielenie religii od państwa. Do dalszych zmian zaliczyć należy zamknięcie klasztorów derwiszów, rozwiązanie stowarzyszeń i zakaz zgromadzeń religijnych, odprawiania ceremonii oraz noszenia odpowiednich, charakterystycznych dla nich strojów (1925 r.).

Zniesienie w 1925 r. fezów – charakterystycznego nakrycia głowy muzułmanów – było kontynuacją reform i odchodzenia od symboli muzułmańskiej tożsamości. Osobnej muzułmańskiej cywilizacji nowoczesnej miało nie być – cywilizacja oznaczała Zachód, nowoczesny świat, którego częścią miała stać się Turcja, jeśli miała przetrwać. Stary porządek przestał istnieć, zastąpił go nowy. Walce z teokracją pomógł również dekret z 2 września 1925 r. zabraniający noszenia szat religijnych i insygniów przez osoby niepiastujące uznawanych funkcji religijnych

W świetle powyższych uwag Turcja stała się pod względem prawnym i konstytucyjnym państwem laickim, mającym nowoczesną, świecką konstytucję i przepisy

⁴ Ibidem, s. 309. Według znanego turkologa amerykańskiego Bernarda Lewisa przez taki kompromis Mustafa Kemal Pasza spodziewał się rozbroić opozycję sięgającą do argumentów religijnych.

⁵ Ibidem, s. 314.

prawne. Wprowadzono ograniczenia dewizowe, monopole państwowe, upaństwowiono i rozbudowano kopalnie, koleje, porty i elektrownie. Mimo to zależność od obcych kapitałów pozostała, a własne kapitały nie wystarczały na rozbudowę wielkiego przemysłu. Na wsi, pomimo szeregu inwestycji rolnych, podziału ziemi należącej do państwa lub instytucji religijnych i usiłowań przezwyciężenia zacofania, sytuacja nie była łatwa. Ustrój polityczny Turcji, mimo systemu parlamentarnego, był dyktaturą Mustafy Kemala i utworzonej przez niego w 1922 r. Partii Ludowo-Republikańskiej, a próby zorganizowania partii opozycyjnych (1924-26, 1930) skończyły się niepowodzeniem. Ruch robotniczy był prześladowany, założoną w 1920 r. partię komunistyczną zdelegalizowano w 1923 r.

W polityce zagranicznej omawianego okresu Republika Turecka do połowy lat 30. starała się stać na uboczu konfliktów międzynarodowych i utrzymywała przyjazne stosunki z wieloma państwami, przy czym przyjaźń z ówczesnym ZSRR należała do podstawowych założeń polityki zagranicznej. Świadczą o tym porozumienia i układy (1925, 1929, 1930, 1935), głównym zaś jej parterem handlowym były Niemcy. W roku 1932 Turcja przystąpiła do Ligi Narodów, w 1934 r. była współtwórczynią ententy bałkańskiej, a w 1936 r. z inicjatywy Ankary nastąpiła rewizja konwencji lozańskiej w sprawie cieśnin Bosfor i Dardanele (zniesienie ich demilitaryzacji, uznanie specjalnych uprawnień państw czarnomorskich i in.). W miarę jak faszyzm włoski i niemiecki zdawał się przygotowywać wojnę w Europie Środkowo-Wschodniej i Basenie Morza Śródziemnego, Republika Turecka zaczęła się skłaniać ku Europie Zachodniej.

Ten nowy trend w polityce zagranicznej Turcji spotkał się z żywą uwagą Rzeczypospolitej Polskiej. Stworzył nad Wisłą i Złotym Rogiem nadzieję na bliższe obopólne więzi polityczno-gospodarcze. Naprzeciw tym planom wychodziła coraz bardziej realna w Europie idea stworzenia regionalnego systemu bezpieczeństwa na Bałkanach, które były tradycyjnie obszarem niewygasłych konfliktów i wieloaspektowych sprzeczności – narodowych, gospodarczych, terytorialnych, religijnych, językowych i kulturalnych, podsycanych nierównomiernym poziomem rozwoju gospodarczego i stanu świadomości narodowej. Planowana na Konferencjach Bałkańskich (Ateny 1930, Stambuł i Ankara 1931, Bukareszt 1932, Saloniki 1933) Unia Bałkańska i układ o zbiorowym bezpieczeństwie nie doczekały się realizacji. Porażka idei wszechbałkańskiej oznaczała koniec planowanej wielostronnej współpracy całego Półwyspu Bałkańskiego i zarazem koniec Konferencji.

Przygotowania państw bałkańskich do stworzenia regionalnego systemu bezpieczeństwa, jak wyżej wspomniano, realizowane były przy dużym zaangażowaniu Republiki Tureckiej. Rosnąca współzależność państw bałkańskich i przewidywane zagrożenie (Bułgaria mogła zostać wykorzystana przez jedno z mocarstw do wywołania konfliktu regionalnego) doprowadziły do utworzenia sojuszu wojskowego czterech państw: Turcji, Jugosławii, Grecji i Rumunii (9 II 1934, Ateny). „Chodziło o to – pisano w raporcie poselstwa polskiego w Belgradzie z 23 X 1934 r. – by osłabić rolę Włoch, które usiłowały umocnić swą pozycję arbitra między Niemcami a Europą Zachodnią. Według dyplomatów tureckich po osiągnięciu tej pozycji mogłyby one realizować plan wzmocnienia wpływów włoskich w basenie Morza Śródziemnego. Z analizy sytuacji przeprowadzonej przez polską dyplomację wynikało,

że ententa dawała Turcji stosunkowo niewiele korzyści. Jej granica z ZSRR, jako leżąca poza Bałkanami, nie była gwarantowana. W razie jej konfliktu z Włochami w rejonie Morza Egejskiego, bądź z radziecką Rosją, pakt nie spowodowałby najprawdopodobniej otrzymania konkretnej pomocy. Przystępując do sojuszu, Ankara liczyła na to, że pomoże on zachować korzystny dla niej *status quo* w regionie”.

W myśl polskiej koncepcji, powyżej wspomniana ententa mogła odegrać – obok istniejącej już Małej Ententy – kluczową rolę w budowie profrancuskiego bloku państw środkowoeuropejskich. Poza tym, „Ententa bałkańska miała być nie tylko elementem stabilizacji stosunków na Bałkanach, oznaczała również polityczne osamotnienie Czechosłowacji. To ostatnie liczyło się dla Polski, biorąc pod uwagę jej stosunek do Małej Ententy”⁶.

W całokształcie stosunków polsko tureckich w okresie międzywojennym ważną przeszkodę stanowiły odmienne relacje Warszawy i Ankary z Moskwą. Poprawne stosunki sowiecko-tureckie kontrastowały z zakamuflowaną, ale wyrazistą nieprzezwyciężoną obawą i wrogością między Polską a ZSRR. Tego faktu nie zmienił też podpisany w 1932 r. traktat o przyjaźni i nieagresji między Polską a ZSRR. Informacja Wydziału Wschodniego MSZ o relacjach polsko-tureckich zamieszczona w opracowaniu *Zasady polityki polskiej w Europie Środkowej i na Bałkanach* w 1935 r. mówiła, że wobec takich krajów jak Jugosławia, Grecja czy Turcja nie ma w Polsce zastarzanych antagonizmów czy uprzedzeń, co pozwala w przypadku np. Węgier i Turcji mocniej zaakcentować momenty pozytywne z przeszłości. Nadmierne bazowanie na przeszłości groziło jednak spłyceniem kontaktów i wywoływało rezonans międzynarodowy bez praktycznych następstw. Według powyższego opracowania należało zatem położyć szczególny nacisk na propagandę gospodarczą i kulturalną, zbliżanie do siebie społeczeństw na płaszczyźnie wymiany dóbr materialnych i wartości kulturalnych. Podkreślano też, że z narodów środkowoeuropejskich i bałkańskich można stworzyć jedną wielką, żyjącą w zgodzie rodzinę kulturową, bez wykluczania choćby jednego państwa regionu⁷.

Tok myślenia polskiej dyplomacji potwierdza pogląd jednej z czołowych osobistości w polskim MSZ, Tadeusza Schatzla. Twierdził on, że dla zabezpieczenia interesów gospodarczych państw bałkańskich istnieje konieczność utworzenia tzw. Banku Rolnego, który może ułatwić zbudowanie wokół niego ugrupowania politycznego. Właśnie tą drogą, tj. wzmocnienia atutu ekonomicznego partnera w istniejących konfiguracjach ekonomicznych oraz udziału w dyskusji nad inicjatywami tzw. planów naddunajskich, polskie MSZ szukało oparcia dla swoich dążeń integracyjnych wobec Europy Południowo-Wschodniej. Obawy Turcji przed agresją Włoch mogły ją skłaniać do zaangażowania się w entencje bałkańskiej, dawały nadzieję nowych impulsów gospodarczych i politycznych polsko-tureckich. Dla Józefa Piłsudskiego był to ważny sygnał, by poświęcić baczniejszą uwagę tej stronie świata. Wraz

⁶ B. Łyczko-Grodzicka, *Dyplomacja polska wobec Bułgarii w okresie tworzenia Ententy Bałkańskiej. Tezy*, [w:] *Trzynastcie wieków Bułgarii (materiały polsko-bułgarskiej sesji naukowej)* Warszawa 28-30 X 1981, red. J. Siatkowski, Wrocław- Warszawa 1983, s. 312.

⁷ Archiwum Akt Nowych, Warszawa, MSZ, mikrofilm nr 5205, k. 221-258.

ze wzrostem napięcia międzynarodowego i poszukiwaniem dla Polski gwarancji terytorialnego *status quo*, zamierzał realizować swe koncepcje planów integracyjnych wobec tej części Europy i wciągnięcia Turcji we wspólną politykę przeciwko ZSRR. I tak, w latach 30. Piłsudski, myśląc o stworzeniu nowego systemu równowagi w Europie, podjął próbę uaktywnienia polskiej polityki wschodniej. Poza tym przez ambasadora Kazimierza Olszowskiego ze strony polskiej oraz przez Zekai Beya ze strony tureckiej doszło do podpisania II Umowy Handlowej i Nawigacyjnej w Angorze (Ankarze) 29 lipca 1931 r., wraz z protokołem podpisania II Konwencji Osiedleńczej, o którą zabiegał polski dyplomata Zygmunt Vetulani, podpisano wraz z protokołem także w Angorze 29 sierpnia 1931 r. Umowę Handlową i Konwencję Osiedleńczą podpisały te same osoby. Umowy weszły w życie 15 stycznia 1934 r. Umowa kompensacyjna (*arrangement* kompensacyjne) podpisana została 17 czerwca 1932 r. Istniejący więc od pewnego czasu stan beztraktatowy między obydwojoma krajami przestał istnieć. Te fakty zacieśniały więzi Polski z Turcją.

Wspomniana koncepcja marszałka Józefa Piłsudskiego, dotycząca polskich planów integracyjnych wobec Republiki Tureckiej i innych państw bałkańskich, nie była dla dyplomacji polskiej łatwa do przeprowadzenia. Przede wszystkim musiała ona uwzględniać stworzony przez system wersalski układ sił na Bałkanach, czyli podział na strefy interesów francuskich i włoskich, istnienie państw broniących terytorialnego *status quo* (Rumunia, Jugosławia, Grecja) oraz rewizjonistycznych wówczas Republiki Tureckiej i Bułgarii. Aby zorientować się w szansach powodzenia planu wystąpiono poprzez ambasadę w Ankarze do władz Republiki Tureckiej z inicjatywą wspólnej polityki przeciwko ZSRR. W pomyślnej realizacji tych planów znacząca rola do odegrania przypadła ambasadorowi RP w Ankarze, Jerzemu Potockiemu. Ten doświadczony dyplomata w rozmowie z Ismetem İnşın, prowadzonej *pro foro ex terno* w celu uzgodnienia opinii, takie wyciągnął wnioski: ... „Natomiast wiem, że tak jak on [Ismet pasza] tak też Fevzi pasza, a również i Gazi [Mustafa Kemal pasza], Sowiecom bardzo po kryjomu nie dowierzają, będąc zbyt obciążeni czułą opieką, jaką Rosja nad nimi roztacza. Są jednak zbyt słabi, szczególnie wojskowo, aby najlżejsze móc rozbudzić podejrzenia u sąsiada, a w szczególności nie chcą krzyżować planów Tevfika beja [ówczesny min. spraw zagr.], który sowiecką podporą zdobywa sobie coraz więcej gruntu pod nogami, głównie dla zaspokojenia swojej własnej ambicji politycznej”. Z prowadzonych rozmów wynikało, że Mustafa Kemal pasza i Ismet pasza, dwie najważniejsze osobistości tureckie, myśleli perspektywicznie i zdawali sobie sprawę, że przyjdzie czas zbliżenia z Polską jako naturalnym sprzymierzeńcem.

Bilateralne stosunki polityczne polsko-tureckie w czasie Ententy Bałkańskiej nie układały się całkiem pomyślnie dla Polski, za to gospodarcze miały lepszą passę. Współpraca przebiegała też w Lidze Narodów, której Turcja została członkiem w 1932 r., a 17 IX 1934 r. wybrana została na członka Zgromadzenia. Od tego doniosłego momentu Polska i Turcja rozpoczęły działalność na jednym forum. Zamierzano na równi z innymi państwami brać czynny udział w kreowaniu europejskiej polityki międzynarodowej. Współpraca Republiki Tureckiej i Rzeczypospolitej Polskiej przejawiała się również w uczestniczeniu w międzynarodowych kongresach.

seminariach, akcjach na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa w Europie. Sądząc po liczbie przedstawianych projektów współpracy bilateralnej i multilateralnej, związanych z organizowaniem bloku bałkańskiego i poszukiwaniem gwarancji zachowania terytorialnego *status quo*, Republika Turecka miała się stać jednym z głównych państw partnerskich w polskiej polityce zagranicznej tamtego okresu. Zdaniem ambasadora RP w Ankarze M. Sokolnickiego:

Piłsudskiemu zależało nade wszystko na zbudowaniu łączności na tej rozległej przestrzeni między Rosją a Niemcami, na której chciał widzieć wolne i zbratane narody. W rozgrywce z Rosją nie chciał być sam, rad by być razem z przyjaciółmi, nie rad polegać na wielkich mocarstwach odległych lub obojętnych⁸.

Należy zaznaczyć, że postanowienia sojusznicze paktu bałkańskiego nigdy nie zostały zastosowane, ponieważ żadne z państw–stron nie znalazło się formalnie w konflikcie z żadnym innym państwem bałkańskim i blok ten, począwszy od 1936 r., stopniowo tracił swoje znaczenie.

ATTEMPTS AT POLAND'S COOPERATION WITH THE KEMALIAN TURKEY IN THE BALKAN ENTENTE PERIOD

Summary

Preparations of Balkan States to build a regional security system, known as Balkan Entente, were made with a substantial commitment of the Republic of Turkey. In line with the Polish conception such an alliance could have played, aside from the Little Entente, a key role in development of pro-French bloc of central European countries. Moreover, the Balkan Entente was not to be just an element of stabilisation of relations in the Balkans; it was also equivalent to a virtual isolation of Czechoslovakia. The latter was of significance for Poland. Turkey's fears of Italy's aggression could have inclined her to become involved in the Balkan Entente and raised hopes for new economic and political Polish-Turkish incentives.

⁸ M. Sokolnicki, *Polityka Piłsudskiego a Turcja*, Niepodległość (Londyn) 1958, t. 6, s. 22.